

gezésül azt is megemlíti, hogy napjainkban szinte már divat a „természetes”, a „népi” felé fordulás. Ez a divat az emberiség és természet közötti viszony megváltoztatásának tudható be. A múlthoz való visszatérés nem visszalépés a fejlődésben, hanem az évezredek tapasztalatának felhasználása az újabb körülmények között.

Oláh Andor könyve tudományos szempontból is jelentős lépés a népi gyógyítás kutatásában, közvetlen hangjával pedig érdekes olvasmány a néprajzot kedvelők számára is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

KÓDEXLÉLEKTAN

Büky Béla: *A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Büky Béla a lélektan szókészletének fejlődéstörténetét rajzolja fel könyvében. A pszichikumfogalmak elnevezéseinek történetét kutatva a középkori kódexek rejtelmes világába kalauzol bennünket; pontosabban az ún. Huszita Bibliát alkotó Bécsi, Münchener és Apocryphus kódex világába. Ez a nyelvemlékegyüttes Tamás és Bálint szerémségi papok bibliafordító munkájának eredményeként született meg a XV. században.

Első pillantásra nyilvánvalóan ellentmondásosnak tűnik a lelki funkciók nyomait egy komor, a közfelfogás szerint egy embertől elidegenült történelmi kor írott emlékeiben keresni. Vagy másként fogalmazva: miért éppen a Huszita Biblia szövegegyüttese képezi Büky Béla pszicholingvisztikai tanulmányának a törzsanyagát?

Az olvasó már a bevezetésben választ kap erre, amikor a kortörténeti áttekintésben sorjázó adatok mögül elővillannak a XIV—XV. századnak anyanyelvünkre is jelentősen kiható történészoaikjai: a honfoglalás utáni nagy kultúraváltás utórezgése, az eretnekmozgalmak, a heves inkvizítortámadások és a mindezzel dacoló bibliafordítók törekvései. Jelentős időszak ez, a magyar írásbeliség fejlődésében a két délvideki (kamonci és újlaki) bibliafordító pap munkája csak a későbbi nyelvújítók tetteihez hasonlítható.

A huszizizmussal és az első magyar bibliafordítással való foglalkozás eleve izgalmas kérdésköröket vet fel, pl.: a bibliafordítás valóban huszita papok munkája-e, azaz hogyan védhetők ki a fordítás eredetének katolikus, netán bogumil érvei; vajon a mű tartalmában is eretnek vagy csak fordítói voltak azok; első bibliafordításunk-e ez valójában stb.

A törzsanyag kiválasztását magyarázza szerzőnknek az a véleménye is, mely szerint ezt az időszakot az eddigi kutatás a magyar filozófiai műnyelv vizsgálatokor figyelmen kívül hagyta, pedig a pszichikum fo-

galomkörének viszonylatában a bibliafordítás évtizedeiben több történt, mint ezt megelőzően együttvéve.

A lélektan terminológiájának első nyomait kutatva felmerül a kérdés: mikortól létezik a magyar filozófiai műnyelv, s ha létezett is a kódexek korában, e primitív filozófiai terminológia hogyan állta meg helyét a bibliafordításkor szükségszerűen előadódó absztrakt fogalmak visszaadásában.

A teljességre törekvő adatelemzéseket és összevető statisztikákat itt most mellőzve, nézzük, mit mutat e kor pszichikumra vonatkozó szó-kincs mérlege!

Az ősi hitvilág fogalmait jelölő szavak egy része ekkorra teljesen háttérbe szorul, és később kiveszik, pl. az „árnyéklélek” ősi szóanyaga, az ártó szellemek megnevezései, a sámán és a sámánkodás nevei, az ősi névadási szokásokkal az ún. óvónevek stb.

A pogány hitvilág egyes szavai azonban fennmaradtak; változatlan jelentéssel, mint az „üdvös” jelentésű egy szó (pl. az *egyház* összetéti tagjaként), a *lélek*, *ördög*, *áld*, *átkoz* stb. szavaink — vagy kaphattak pejoratív jelentésárnyalatot, így a *regös* ~ *regős* szó is elveszíti „varázsló” jelentését, és a XIII. és XIV. században már a közönséges énekesre is vonatkozik az elnevezés.

Az ősvallásból átkerülő elemek — még ha megváltozott értelemmel is — biztosították az alapvető pszichikai funkciók megnevezésének a folytonosságát.

Az „európai gondolkodásmód”-ra, a latinos műveltségre való áttérés azonban nem hozott szókinccsgazdagodást. A nyugati típusú kereszténység a vallási fogalmak és az embert általában érintő jelenségek megnevezéseiben nagyfokú egyöntetűséget eredményezett, amit a bibliafordítók jól kikövetkeztethető „egy fogalom — egy szó” fordítási elve még erősített.

A XV. század folyamán fellépő husziták nem elégedtek meg az örökölt szakszóanyaggal. Korai nyelvművelő-nyelvújító munkájukat csak úgy értékelhetjük, ha tudjuk, hogy sokféle belső, egymással ellentétes irányú törvényszerűséggel kellett megbirkózniuk; a Biblia szövegét — rendeltetését, funkcióját tekintve, valamint a közvetített hírérték befogadása érdekében is — a kor beszélt nyelven kellett megszólaltatniuk. Másrészt viszont a szakrális szövegek tekintélye nem tűrte meg a szabad fordításmódot. A fordításnál ezért szoros kapcsolat alakult ki a latinnal; idegen szerkezeti, logikai mintákra, de belső állományból épült fel a nagy mű.

Büky Béla a Huszita Biblia előtti nyelvemlékek szóanyagát is megvizsgálja, és csak ezekkel összevetve mutatja ki, melyek azok a szavak, amelyek itt, a Huszita Biblia szövegegyüttesében jelennek meg először. E szavak további sorsának, utóéletének felrajzolásában viszo-

nyítási alapnak a Károlyi- és a Káldi-féle bibliaszövegeket használja fel.

Így jut el az érintett szóállomány életének egy újabb fontos állomáshoz, a nyelvújításig, s itt nem leplezi egyéni véleményét sem, amikor a két „reformjellegű” nyelvújító korszak nyelvi fejleményeinek szembeállításában az elsőt tartja rokonszenvesebbnek; nemcsak azért, mert bibliafordítóink nem alkottak „riasztó alakú új szavakat”, hanem mert nyelvi teremtet, úttörő munkájuk a későbbiekhez mérve összehasonlíthatatlan erőfeszítés volt.

Olvasás közben betekintést nyerünk az azonos fogalmat jelölő szavak „élethalálharcába”; a továbbhagyományozódott, ősbiblia és az újonnan kialakult kifejezőelem közül ugyanis az életerősebbet tartja meg a használat, s így veszik ki nyelvünkben pl. a lélek jelentésű *szellet*, a kísértet jelentésű *tündérlet*, az eksztázis értelmű *rüetet* stb. szó.

A fogalomköri csoportosítás és feldolgozás mellett a szerző rámutat a lélektani terminológia vizsgálatának a nehézségeire is. Ezek egyrészt nyelvi vagy fogalmi-differenciációs problémák, melyek még ma is kísértenek, másrészt pedig a lelki funkció- és működésterület-fogalmak visszavetítésének a veszélyei. Nyilvánvaló ugyanis, hogy sok azonos hangalakú szó századokkal ezelőtt egészen más jelentéstartalmat hordozott, mint ma; ezt bizonyítja pl. az *álmom* szavunk, melynek jelentése ma „önkéntelen képzelet”, a Huszita Biblia idejében „Isten vagy a gonosz szellem által keltett jelenség” lehetett.

Éppen ezért gyakran bonyolult jelentéstörténeti kérdéssel kell megbirkóznia szerzőnknek, főleg a körülírási formáknál (pl. *megváltozott orcájának személye*, *lélek keménysége* stb.), melyek a fordítók nyelvújító törekvéseit jelzik, ugyanakkor útkeresését, küszködését is.

Büky Béla a pszichikumra vonatkozó szókinccs feldolgozásának egy igényes, nehéz megközelítési módját választotta, amikor egy kor lexikai, fogalomköri metszetének kidolgozására vállalkozott. Egy ilyen metszet elkészítéséhez óriási nyelvészeti — ezen belül szó- és jelentéstörténeti, etimológiai — és egyéb adategység szükséges.

A szerző kiváló módszerességgel ötvözi a lélektani ismereteket a nyelvekkel, így a könyv nemcsak a szakmabeliek, hanem mindazok érdeklődésére méltan számíthat, akik egy kicsit többet akarnak tudni a magyar pszichológiai műszókészlet fejlődéstörténetéről.

RAJSLI Ilona